

Bližšie informácie:

Lenka Ilčíková

Koordinátorka za spravodlivú transformáciu hornej Nitry
Priatel'ia Zeme-CEPA

ilcikova@priateliazeme.sk
<http://www.zivotpouhli.sk>

Úvod a kritériá pre spravodlivú transformáciu hornej Nitry

Táto štúdia slúži ako pozvánka a úvod do diskusií pre spoluprácu na spravodlivej transformácii hornej Nitry. Zároveň načrtáva kritériá pre uprednostňovanie projektov s cieľom zvyšovania pozitívnych dopadov transformácie. Navrhuje tiež kritériá pre projekty spoločností pracujúce s fosílnymi palivami tak, aby nepodkopávali proces transformácie a budúcnosť regiónu.



Foto: mesto Prievidza

CEE Bankwatch Network sa snaží predchádzať škodlivým environmentálnym a sociálnym dôsledkom medzinárodného rozvojového financovania, podporovať alternatívne riešenia a účasť verejnosti na rozhodovaní.

Priatel'ia Zeme-CEPA podporujú energetickú autonómiu regiónov a ich zmysluplný rozvoj, ktorý je sociálne spravodlivý a zároveň citlivý k prírodnému prostrediu.

Obsah

1. Úvod do súčasnej situácie
2. Zhodnotenie zapájania a podpory miestnych komunít, najmä samospráv
3. Kritériá pre uprednostňovanie projektov
4. Kritériá pre projekty spoločností pracujúce s fosílnymi palivami

Viac informácií:
www.zivotpouhli.sk
www.just-transition.info



1 Úvod do súčasnej situácie

Transformácia regiónu, kde sa ešte pred dvoma rokmi o konci uhlia nehovorilo

Baníctvo končí, s úctou k minulosti hľadáme nové možnosti prosperity regiónu.

Bolo takmer hrdinským činom začať hovoriť v roku 2017 o nutnosti pripravovať sa na obdobie po uhlí. Organizovanie akýchkoľvek aktivít – okrúhle stoly, diskusie, pozvania k tvorbe akčného plánu - malo za následok reakcie v podobe elektronických diskreditačných kampaní alebo mediálnych vystúpení baníkov, ktorí sa v roli rukojemníkov pýtajú na svoju osobnú budúcnosť práve konkrétnych komunálnych politikov. Tí majú obmedzené možnosti riešenia situácie konkrétnych ľudí, najmä ak sa zamestnávajú tíchto ľudí aktívne nezúčastňuje plánovania budúcnosti regiónu.

Do situácie v regióne a v plánovaní transformácie vnieslo viac istoty vyhlásenie vlády z 12. decembra 2018 o roku 2023 ako o poslednom roku podpory výroby elektrickej energie z uhlia. Problematickým ostáva vágny popis ďalšej ťažby uhlia, už bez štátnej podpory. Vláda sa v dokumente nepostavila jasne za celkové ukončenie ťažby uhlia, dokonca z dokumentu nevyplýva aký má vláda postoj k otvárke nového ťažobného poľa v katastri obce Opatovce nad Nitrou. Naproti tomu stojí za pripomenutie postoj poslancov Trenčianskeho samosprávneho kraja (TSK), ktorí ešte v máji 2018 odmietli v novom územnom pláne preložky železničnej trate a rieky Nitra, ktoré sú podmienkou pokračovania v ťažbe uhlia po roku 2023.

Komunálne voľby v novembri 2018

Do regiónu horná Nitra v Trenčianskom kraji zasahujú okresy Prievidza a Partizánske, najväčšími mestami sú Prievidza, Partizánske a Handlová. V prvých dvoch mestách s výrazným náskokom uspeli kandidáti, ktorí sa otvorene vyjadrujú k otázkam života po uhlí a k stavu životného prostredia. Zaujímavosťou je, že v meste Prievidza bola predvolebná kampaň postavená aj na téme baníctva a k voľbám sa dokonca verejne vyjadroval aj majiteľ súkromnej firmy HBP v prospech neskôr neúspešného kandidáta. V meste Handlová svoj dlhoročný post neobhájil kandidát spoluvlastníci bane.

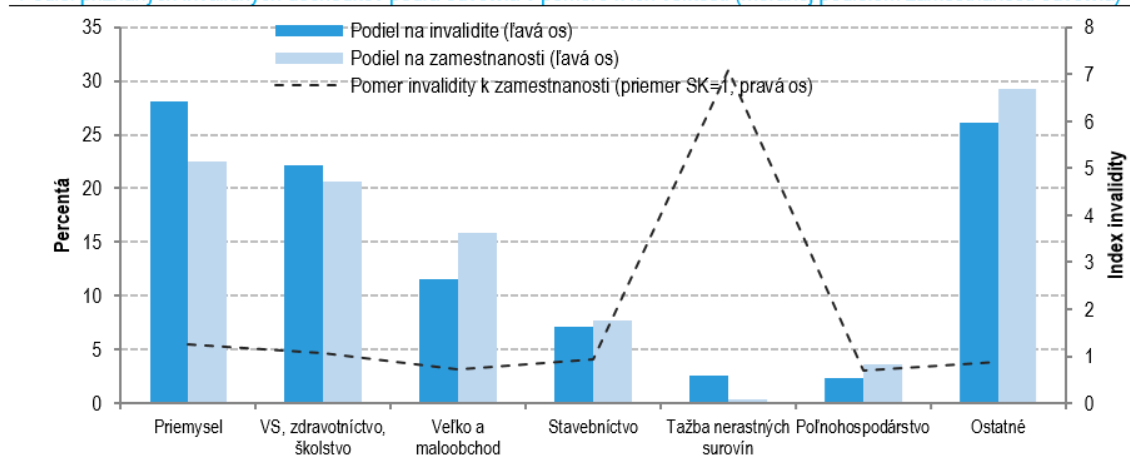
Vplyv ťažby na zdravie baníkov

Úctu k baníckemu povolaniu vštepovali v minulosti deťom v škole. Uhlie bolo uhlie jedným z najdôležitejších zdrojov energií a zároveň ťažba uhlia bola a doteraz je spojená so zvýšeným nebezpečenstvom pracovných úrazov a ochorení z povolania.

HBP je viacmenej jediná firma ťažiacia lignit na Slovensku a Národné centrum zdravotníckych informácií uvádza, že táto aktivita mala najvyšší počet novopriznaných chorôb z povolania za posledné 4 roky (2014 – 2017) spolu, ako aj za jednotlivé roky 2015 (37 prípadov), 2016 (38 prípadov) a 2017 (29 prípadov).

Odvetvie ťažby nerastných surovín, nielen lignitu, sa na invalidite podieľa sedemnásobne viac ako na zamestnanosti.

Podiel priznaných invalidných dôchodkov podľa odvetvia v pomere k ich veľkosti (meranej podielom zamestnanosti odvetvia)



Zdroj: Sociálna poisťovňa, administratívne údaje, Eurostat

Zdroj: IFP, 2018, Dostupné na internete

Vplyv ťažby uhlia na životné prostredie

Útlm uhlia do roku 2023 by znížil dôsledky ťažby a spaľovania uhlia z Novák, ktoré možno vyčíslit na 160 – 500 miliónov EUR ročne.ⁱ Spoločné vedecké centrum Európskej komisie (JRC) vypočítalo, že ak sa ukončí ťažba k roku 2023, tak ušetríme 388 miliónov Eur na cene elektriny za 7 rokov a 160 miliónov EUR ročne na zdraví obyvateľov. Európsky register znečisťujúcich látok upozorňuje celkovo na 53 škodlivín, ktorými uhoľné elektrárne kontaminujú vzduch, vodu a pôdu.ⁱⁱ

Vplyv na klímu

Až polovica skleníkových plynov Slovenskej republiky pochádza z energetiky a z toho najviac ich vypúšťa spaľovanie uhlia. Hnedé uhlie je najmenej kvalitným a najviac znečisťujúcim palivom. Útlm ťažby a spaľovania uhlia v Novákoch zníži emisie skleníkových plynov SR minimálne o 6 percent a významne tak prispeje k plneniu klimatických cieľov SR.ⁱⁱⁱ

Znečistenie ovzdušia

Znečistenie ovzdušia predstavuje podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) jeden z najrizikovejších vplyvov na naše zdravie. Podľa posledných odhadov EEA na Slovensku ročne ako následok zlého ovzdušia predčasne zomrie skoro 6 000 ľudí.

Vplyv na vodu

Na stretnutiach pracovných skupín za premenu hornej Nitry často počujeme o vysychaní tokov v katastri obcí Cígeľ a Sebedražie. Nedostatok vody napríklad skomplikoval život račej farme v Sebedraží. HBP znečistili rybársky revír „Ťakov potok“ v marci 2018, za čo tejto súkromnej spoločnosti hrozí pokuta až do výšky 165 000 EUR.^{iv}

Rieku Nitra nemôžeme preložiť kvôli ochrane vôd

Slovenská poľnohospodárska univerzita uvádza, že rieka Nitra je jednou z najviac znečistených riek v Slovenskej republike. Významné zdroje znečistenia rieky sú priemyselné podniky, najmä chemická továreň v

Novákoch, Hornonitrianske bane Prievidza, Elektráreň Nováky.^v Na základe Rámcovej smernice EÚ o vode sa má Slovensko povinnosť zabrániť povoleniu akejkoľvek aktivity, ktorá by mohla zhoršiť stav rieky Nitra, najmä ak by bolo toto povolenie udelené pred rokom 2021.^{vi vii}

Bane často spomínajú len prvú časť § 30, ods. 10 tzv. banského zákona č. 44/1988 Zb., ale treba si pripomenúť aj jeho ďalšiu dôležitejšiu časť: „(10) *Dobývanie výhradného ložiska sa nesmie zastaviť, kým sa nezabezpečilo, že jeho neskoršie dobývanie bude technicky možné a hospodársky účelné a bezpečné, ledaže by zastavenie dobývania vyžadovalo dôležitý verejný záujem, predovšetkým bezpečnosť života alebo ochrana zdravia ľudí.*“^{viii}

Zdravie ľudí, čisté ovzdušie, voda, pôda ako aj ochrana klímy sú dôležitým verejným záujmom, ktorý by mal mať prednosť pred záujmami súkromnej ťažobnej firmy.

Ekonomické a sociálne aspekty

Slovensko dnes čelí fenoménu, s ktorým sme sa za 25 rokov existencie štátu nestretli. Historicky najnižšia nezamestnanosť vytvára tlak na naše firmy, ktoré začínajú byť neschopné získavať nové pracovné sily povedal v auguste 2018 premiér Peter Pellegrini. Napriek tomu až do roku 2023 dotujeme nerentabilnú ťažbu najviac znečisťujúceho paliva najmä kvôli udržaniu týchto pracovných miest. Nezabúdajme, že aj zamestnávateľia na hornej Nitre avizujú nedostatok kvalifikovaných pracovníkov.

2 Zhodnotenie zapájania a podpory miestnych komunití, najmä samospráv

Od minulého roka sa pripravuje Akčný plán transformácie regiónu horná Nitra, ktorý by mala vláda schváliť do apríla 2019. Akčný plán pod vedením Úradu podpredsedu vlády pripravujú miestne pracovné skupiny v spolupráci s konzultačnou spoločnosťou, TSK a Združením miest a obcí hornej Nitry (ZMO HN).

Úrad podpredsedu vlády

Plán zmeny zamerania hospodárstva regiónu v strednodobom a dlhodobom horizonte musí byť transparentný, komplexný a s dôrazom na udržateľný rozvoj a ochranu životného prostredia. V regióne sa od občanov úplne pravidelne a bežne ozýva obava z jednostrannej podpory pre súkromnú firmu HBP na úkor iných subjektov v regióne. Súčasná prax tieto obavy potvrdzuje. Na tlačovej besede ministra hospodárstva Petra Žigu, podpredsedu Európskej komisie Maroša Šefčoviča a podpredsedu vlády Richarda Rašiho z 12.12. 2018 k ukončeniu podpory ťažby uhlia podpredseda vlády Richard Raši na otázky novinára vymenoval ako možné budúce projekty transformácie výlučne projekty z dielne súkromnej firmy HBP. Taktiež pôvodný návrh dokumentu k ukončeniu podpory ťažby uhlia z novembra 2018 z ministerstva hospodárstva obsahoval výlučne zámery súkromnej firmy HBP to aj napriek faktu, že v marci – apríli 2018 podalo projektové zámery viac ako 30 subjektov.

Požiadavka na organizovanie širšej verejnej diskusie pre aktiváciu lokálneho potenciálu, prípravu kvalitnej komunikačnej stratégie smerom na verejnosť a hľadanie špecifických možností zapojenia sa zainteresovaných aktérov zaznieva na každom stretnutí pracovnej skupiny, či už zo strany komunálnych politikov alebo predstaviteľov akademickej obce. Úrad podpredsedu vlády však na tieto požiadavky zatiaľ nijako nereaguje. Doteraz boli prisľúbené iba verejné prezentácie - híriny k už podaným projektom, ktorých termín sa však neustále posúva. Otázky ako si predstavujete mobilizáciu verejnosti pre ďalšiu tvorbu a zlepšovanie projektov, ako dlhodobo zvyšovať ochotu a pripravenosť ľudí zahájiť alebo inovovať vlastné podnikanie, ako si predstavujete ďalšiu systémovú prácu lokálnych pracovných skupín zostávajú zatiaľ nezodpovedané. Miestne subjekty, ktoré svoje projektové zámery podali v marci – apríli 2018, dodnes oficiálne nedostali žiadnu spätnú väzbu z TSK.

Úrad podpredsedu Vlády SR pre investície a informatizáciu nekomunikuje dostatočne transparentne, konkrétne štatút národnej pracovnej skupiny, rokovací poriadok ani žiadne zápisnice nie sú riadne zverejnené na stránkach Úradu.

Miestne samosprávy

Transformácia nemôže stáť len na investoroch zvonka. Dôležitý je rozvoj tvorený samosprávami a miestnymi komunitami. Navyše samosprávy sú demokraticky volené a preto by mali byť uprednostňované pri financovaní z verejných zdrojov. Samosprávne podniky nemusia vytvárať krátkodobý zisk, ale môžu sa zamerať na sociálne a environmentálne hodnoty ako sú napr. rekvifikácia nezamestnaných pracovníkov, zazeleňovanie miest a obcí na zlepšenie kvality ovzdušia a pod. Zároveň môžu poskytovať pracovné príležitosti ľuďom so základným a stredným vzdelaním.

Dobrymi príkladmi môžu byť už podané návrhy miestnych samospráv, napríklad: Podnik komunálnych služieb hornej Nitry – mesto Prievidza, Vybudovanie mestského sociálneho podniku na pestovanie kvetín a tulipánov, Mestský kúpeľný komplex – mesto Handlová, Domov sociálnych služieb – obec Krásno a podobne.

Občianske organizácie

Dobrym príkladom zámeru občianskych organizácií by mohol byť návrh neziskovej organizácie Jazmín z Handlovej. Jazmín n. o. poskytuje všeobecne prospešné služby v zariadeniach sociálnych služieb a mohol by byť pripravený tieto služby rozšíriť o tzv. tútoring pre nezamestnaných a ťažko zamestnateľných ľudí. Tútori budú viesť a motivovať klientov k pozitívnemu mysleniu, s cieľom zvýšiť ich sebahodnotenie, zdravé sebavedomie, sebaapredanie a budú viesť klienta svojimi aktivitami k osobnostnému rastu, ukážu mu cesty riešenia jeho nezamestnanosti. V minulosti taký projekt v meste Handlová fungoval, bude teda možné oprieť sa o už existujúce skúsenosti a prípadne rozšíriť kontaktné centrá pre klientov podľa potreby aj inde v regióne.

3 Kritériá pre uprednostňovanie projektov

V záujme čo najlepšej transformácie navrhujeme kritériá pre uprednostňovanie projektov:

- ✓ Transformácia ušitá na mieru regionálnym potrebám s dôrazom na širokú a hlbokú participáciu – aktivity, ktoré nie sú v súlade s princípom partnerstva by nemali byť financované;
- ✓ Podpora projektov vedúcich k hospodárstvu s celkovým nulovým obsahom uhlíka;
- ✓ Investície do samosprávnych projektov, rodinných, malých a stredných podnikov – miestni ľudia a občianske organizácie zapojené od štádia výberu projektov;
- ✓ Projekty, ktoré majú pozitívne sociálne dopady – tvoria dlhodobú zamestnanosť, napríklad samosprávne podniky na rekvifikáciu, ktoré nie sú zamerané len na krátkodobý zisk.
- ✓ Podpora kvalitnej práce s:^{ix}
 - Dobrou mzdou;
 - Spoľahlivým štandardným zamestnaním a dostupnou sociálnou ochranou;
 - Možnosťami celoživotného vzdelávania;
 - Dobré pracovné podmienky na bezpečných a zdravých pracoviskách;
 - Rozumnú pracovnú dobu s dobrým pomerom pracovného a súkromného života;
 - Zastúpenie odborov a práva vyjednávania.

4 Kritériá pre projekty spoločností pracujúce s fosílnymi palivami

Navrhujeme tieto kritériá pre firmy s vysokým podielom fosílnych palív vo svojom podnikateľskom, resp. energetickom portfóliu:

- ✓ Fosílné firmy by mali byť oprávnené čerpať fondy EÚ až potom ako dodajú dekarbonizačný plán, ktorý bude v súlade so záväzkami Parížskej dohody. Prvé znižovanie emisií musí byť merateľné už počas implementácie projektu podporeného z fondov EÚ.
- ✓ Žiadna finančná podpora by nemala smerovať firmám, ktoré plánujú novú ťažbu alebo novú produkciu energie z fosílnych palív, vrátane nákupu alebo opráv existujúcich fosílnych aktív. Hrozí, že investície do infraštruktúrnych projektov na báze fosílnych palív povedú k výstavbe a predĺženiu životnosti zbytočných zdrojov, ktoré budú produkovať predraženú energiu.
- ✓ Každá podpora z fondov EÚ pre firmy, ktoré sú zapojené do ťažby a výroby energie musí viesť k absolútnemu zníženiu emisií skleníkových plynov v krátkodobom aj dlhodobom horizonte.
- ✓ Rekultivácia pozemkov dotknutých banskou činnosťou a spaľovaním uhlia, likvidácia banských diel a asanácie budov v oblastiach dotknutých ťažbou by mala byť v súlade so zákonným požiadavkami financovaná ťažobnou spoločnosťou z povinne vytváraných rezerv tak, aby bol dodržaný princíp „znečisťovateľ platí“ a verejné financie, najmä fondy EÚ nenahrádzali zákonné povinnosti súkromných znečisťovateľov.

Občianske združenie Priatelia Zeme–CEPA ďakuje za finančnú podporu od Európskej únie, European Climate Initiative – EUKI a European Climate Foundation. Za obsah tohto podujatia a s ním súvisiace materiály zodpovedajú Priatelia Zeme–CEPA. V žiadnom prípade nereprezentujú oficiálne stanovisko donorov.

Supported by:



Federal Ministry
for the Environment, Nature Conservation
and Nuclear Safety



European
Climate Initiative
EUKI



European
Climate
Foundation

based on a decision of the German Bundestag

ⁱ https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/coal_regions_report_jrc_pilot-slovakia.pdf <http://bit.ly/2FAWHf7>

ⁱⁱ <http://www.atlasuhli.cz/clanky/zdravi.html>

ⁱⁱⁱ https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/coal_regions_report_jrc_pilot-slovakia.pdf

^{iv} <https://www.aktuality.sk/clanok/600815/hornonitrianskym-baniam-prievidza-hrozi-za-znecistenie-takovho-potoka-pokuta-do-vysky-165-tisic-eur/>

^v Medziročné Porovnanie Obsahu ťažkých Kovov v Sedimentoch Rieky Nitra, Slovenská Poľnohospodárska Univerzita, 2017, p.10. <<http://bit.ly/SPU-Nitra2017>>. ISBN 978-80-552-1690-4

^{vi} <http://www.energia.sk/spravodajstvo/elektrina-a-elektromobilita/ekologovia-ziadaju-cezhranicne-posudenie-vplyvov-rozsirenia-tazby-hnedeho-uhlia/25108/?infoservis=1872>

^{vii} <http://www.energia.sk/dolezite/zemny-plyn-a-ropa/statny-tajomnik-mzp-o-rozsireni-tazby-uhlia-sa-rozhodne-do-4-mesiakov/25121/?infoservis=1874>

^{viii} https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/37630/1/2#c_8786

^{ix} ETUC, 2017: <https://www.etuc.org/en/document/etuc-resolution-defining-quality-work-etuc-action-plan-more-and-better-jobs>